

Кравчук Валентина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету

ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗА ОБСЯГОМ І ЗМІСТОМ

Розкрито поняття «правовий простір», співвідношення понять «простір» і «територія». Здійснено також спробу визначити поняття «правовий простір держави», що сприятиме розумінню цілісної природи та сутності держави. Зміст правового простору держави обумовлено суверенітетом і населенням. Стверджується, що правовий простір держави координує множинність окремих правових просторів і є цілісним комплексом правових явищ, дій та подій, взаємозв'язків та відносин, обумовлений об'єктивними закономірностями розвитку людства.

Ключові слова: простір, просторове буття, правовий простір, державний простір, територія держави.

Кравчук В. Н.

Правовое пространство государства: проблемы определения по объему и содержанию.

Раскрыто понятие «правовое пространство», соотношение понятий «пространство» и «территория». Осуществлена также попытка определить понятие «правовое пространство государства», что будет способствовать пониманию целостной природы и сущности государства. Содержание правового пространства государства обусловлено суверенитетом и населением. Утверждается, что правовое пространство государства координирует множественность отдельных правовых пространств и представляет собой целостный комплекс правовых явлений, действий и событий, взаимосвязей и отношений, обусловленный объективными закономерностями развития человечества.

Ключевые слова: пространство, пространственное бытие, правовое пространство, государственное пространство, территория государства.

Kravchuk V.

Legal space of the state: problems of determining in volume and content.

The article disclosed the concept of «legal space», correlation between the concepts of «space» and «territory». Implemented as an attempt to define the term «legal space of the state», this will contribute to a holistic understanding of the nature and essence of the state. The content of the legal space of the state due to the sovereignty and the people. It is alleged that legal space of the state coordinates the plurality of separate legal spaces and is a coherent set of legal phenomena, actions and events, interactions and relationships, caused by the objective laws of human development.

Keywords: space, spatial existence, the legal space, the public space, the territory of the state.

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогодні у юриспруденції значно актуалізувалися загально-нотеоретичні дослідження просторового виміру держави і права, що є цілком обґрунтованим і вимагає виходу із звичних рамок та пошуку нових інтерпретацій у суміжних з правовою сферою площинах (філософії, геополітиці тощо). Це, безумовно, збагачує методологію права і наповнює новим змістом сучасне бачення розвитку держави і права. Поняття «простір» часто згадується не тільки у повсякденному вжитку, але й у юридичній науковій літературі, проте досі не було об'єктом ґрунтовного аналізу, хоча потреба такого аналізу є очевидною.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки простір у юридичній теорії не розглядається в широкому, власне науковому сенсі, можна стверджувати, що на фундаментальному рівні ця проблема розроблена недостатньо. Теоретичною підставою для розробки цієї проблематики є ідеї, висловлені у наукових працях І. В. Волк, М. М. Гнатовського, І. В. Долматова, А. А. Козловського, В. П. Малахова, О. С. Мельничук, Ю. М. Оборотова, І. І. Овчинникова, В. В. Суханова та інших вчених.

Метою публікації є спроба визначити правовий простір держави, його зміст і обсяг.

Виклад основного матеріалу. Для оптимального досягнення визначеної мети насамперед доцільно охарактеризувати поняття «простір» і «правовий простір». Сам термін «простір» має загально-філософське тлумачення. У філософії «простір» – це універсальна форма буття, невіддільна від матерії і часу; це

абстрактне поняття, що виражає існування взаємозв'язку між речами, а також порядок їхнього розміщення одна відносно іншої.

«Правовий простір» у юридичній енциклопедії визначається як сфера суспільних відносин, урегульована правом. Відтак термін «правовий простір» близький до терміна «сфера правового регулювання» [1]. Інакше кажучи, правовий простір – це соціальний і географічний простір або їх частина, де відносини між людьми, суспільством і/або державою регламентовані сукупністю правових норм.

Такий підхід до визначення правового простору як такого вважаємо дещо звуженим. Адекватне уявлення про сутність і природу правового простору, на наш погляд, можливе лише на основі широкого праворозуміння, що, по-перше, відходить від нормативістського тлумачення проблем, а по-друге, не зводить право до державного, офіційного, позитивного права, а державний правовий простір – до території держави. Отож, правовий простір доречно сприймати як своєрідну соціальну структуру, яка охоплює простір смислів, зв'язаність конкретних правових домагань; залежностей, відносин та діянь різних правових суб'єктів. Подібною є позиція Є. Г. Зінкова, який робить висновок, що «правовий простір» є не що інше, як взаємозв'язки і взаємовідносини, що виникають між суб'єктами та об'єктами правовідносин, правотворчості та правозастосування, які пов'язують в єдине ціле все різноманіття соціальної життєдіяльності суспільства і держави [2].

Категорія простору в юриспруденції має методологічне значення, тому що вона є невід'ємним елементом знання про будь-які сторони права, про будь-які правові явища. Як цілком слушно вважає В. В. Суханов, дослідження природи правового простору навіть у прикладному аспекті передбачає вивчення широкого кола питань, що стосуються змісту державно-правового режиму території, складу території держави, вирішення правових колізій, питань здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій держави і т. д. [3, с. 3]. Юридичні феномени завжди повинні бути локалізовані в просторі, в певному місці.

Незважаючи на те, що у державно-правовій науці і практиці поняття простору має певну кількість інтерпретацій, у теорії держави і права воно застосовується у несправедливо обмеженому значенні: як одна із властивостей позитивного права (дія нормативно-правових актів як джерел права відбувається у просторі – територіальних межах держави) та як географічний простір – територія держави.

Географи часто вживають терміни «простір» і «територія», наповнюючи їх однаковим змістом. У Географічному енциклопедичному словнику поняття географічного простору визначається шляхом перенесення терміна «простір» з філософії в географію, але з урахуванням особливостей Землі як планети: геопростір – форма існування географічних об'єктів і явищ у межах географічної оболонки [4]. Поняття «територія» відрізняється від поняття «простір» своєю конкретністю, окресленістю певними координатами. Термін «територія» вживається, як правило, для позначення обмеженої частини твердої поверхні земної суші з притаманними їй природними, а також створеними в результаті людської діяльності (антропогенними) властивостями і ресурсами, яка характеризується певною єдністю, зокрема природною чи суспільною. Вона визначається такими параметрами: протяжністю (площею); особливостями географічного розташування; визначенням типом (типами) природного ландшафту; ступенем господарського освоєння; здатністю виконувати роль «просторової основи діяльності суспільства».

Концепт «територія» у працях класиків юриспруденції трактується як територіальна основа будь-якої держави, невідчужуваний елемент «особистості» держави та місце її розвитку. Класично територія сприймається як невід'ємний атрибут держави як на теоретико-юридичному, так і на законодавчому рівні: сучасна держава не мислиться без території.

З огляду на це найбільш логічно визначити правовий простір держави як окреслений кордонами держави простір, що характеризується єдністю правового регулювання соціально-політичних, господарських, фінансових та інших відносин на всій території держави. У межах правового простору держави встановлюються єдині стандарти в гуманітарній, політичній, соціально-економічній та інформаційній сферах, забезпечується єдність правового регулювання суспільних відносин, діє уніфіковане законодавство, існує консолідована правова система. Правовий простір держави, таким чином, обумовлюється властивостями національної правової системи, єдністю державної влади та економічного простору країни.

Можна було б на цьому і зупинитися, однак за такого підходу поняття «право» все-таки обмежене звичним нам позитивістським змістом. Розуміння права як регулятора суспільних відносин у правознавстві зводиться до правової організації конкретної держави при тому, що в сучасному світі реальне право є наддержавним і надсуспільним. Феномен права самим фактом свого існування створює правовий простір, в якому відбувається життя індивідів, людських спільнот, суспільства загалом. Таким чином, доволі неточною є позиція, що обмежує право державними кордонами. Чи можна припустити, що за державним

кордоном права не існує? Державний кордон або інше територіальне або просторове розмежування (наприклад, повітряний простір, дипломатична або митна територія, континентальні об'єкти) лише впливає на виникнення правових особливостей, зумовлює існування сектору права, точніше конкретного сегмента правових норм, але не виключає і не обмежує право як таке.

Отже, поняття «простір» і «територія» у правовій сфері не є тотожними. Однак у наукових джерелах трапляються спроби визначити кожне з цих понять через друге (за колом). Так, важко прийняти твердження І. В. Волк, яка визначає правовий простір як організацію владного впливу держави, що обмежена територіальними кордонами та існує в конкретний історичний час, на суспільні відносини, тобто як дію норм права в межах території держави. Водночас державна територія, на думку дослідниці, – це простір, на який поширюються правові настанови даної держави та в якому державна влада має право на законний примус щодо дотримання і виконання правових норм [5, с. 13–14].

У теорії вітчизняного державознавства просторове буття держави найчастіше обмежується характеристикою територіального устрою держави. Проте не можна розглядати державне життя ізольовано від геополітичного положення країни, що обумовлює необхідність використання геополітичних розробок проблематики простору й території.

У цьому зв'язку слід прийняти позицію сучасного дослідника І. В. Долматова, який у своєму дослідженні доводить, що природу держави неможливо розкрити, обмежуючись тільки тією територією, на якій вона розташована. Процеси глобалізації й міграції населення змушують державну владу все частіше враховувати політичні, економічні, культурні інтереси своєї цілісності за межами власної території [6, с. 8]. Проблема просторового буття сучасної держави – це складний комплекс, який включає геополітичні відносини різного характеру.

У сучасних політологічних дослідженнях використовується поняття «простір політичних подій», оскільки політичний порядок припускає просторове розміщення. За аналогією І. В. Долматов стверджує існування простору державних подій і вводить термін «державний простір», що дає можливість виділити не тільки територіальне відокремлення держави, але й її взаємозв'язки з іншими державами, її інтереси на інших територіях і в інших державах [6, с. 9]. Таким чином, закономірність виникнення поняття «державний простір» викликана існуванням державних подій як на території держави, так і за її межами. Водночас територія є просторовою межею дії державної влади.

Отже, державний простір визначається не тільки державною територією, але й всією сукупністю державних подій, що розгортаються у відносинах із прикордонними (суміжними) державами; державами, в яких є в наявності економічні, політичні і культурні інтереси, а також транснаціональними корпораціями, міжнародними й регіоналістичними організаціями й іншими суб'єктами, з якими вибудовуються державні відносини [6, с. 5].

Слід погодитися також з думкою Т. Л. Южакової, яка вказує, що зміст будь-якого регіонального правового простору визначається насамперед суверенітетом [7, с. 13]. Так, відповідно до теорії компетенції, територіальний суверенітет держави обмежується простором, на який поширюється її юрисдикція. Цілісність і недоторканність території держави – це засадничий принцип мирного співіснування народів і держав на міжнародній арені. Міжнародна спільнота визнала недопустимість використання війни як засобу вирішення територіальних суперечок. Держава, територію якої прагне загарбати інша держава (держави), має право на захист усіма можливими засобами.

Також невід'ємною основою правового простору держави, що обумовлює його найважливіший соціальний зміст, є населення. У територіальних межах держави здійснюється правова організація населення, що виявляється в правовому регулюванні різноманітних суспільних відносин, в утвердженні та поширенні певних правових цінностей і уявлень, в способах формування і впливу на правосвідомість суб'єктів правовідносин.

У територіальній проблематиці сучасного державознавства доцільно враховувати також територіальну свідомість і територіальну ідентичність населення (самоідентифікацію з певною територією), які дають можливість більш повно уявити статику й динаміку сучасної держави, погодити її розвиток з конкретними територіями й народами, цілеспрямовано використовувати їх для забезпечення стабільності держави. Особливо помітним є значення територіальної свідомості при становленні Європейського Союзу, де усвідомлення приналежності до території Європи є основним фактором інтегративних процесів.

Якщо виходити з того, що первинним, головним у концепції правового простору є правовий простір особи як одна із багатьох форм її екзистенції, що є чутливою до її поведінки та яка визначається сукупністю її прав і обов'язків, інтересів, потреб та вимог (домагань), а також свободою та волею у їх здійсненні

та задоволенні [8, с. 29], то з великою вірогідністю можна стверджувати, що правовий простір держави координує множинність окремих правових просторів, множинність діючих правових суб'єктів. Приналежність до даного простору є не тільки неминучістю, а й потребою кожного суб'єкта, що сприяє набуттю особою визначеного становища в суспільстві і державі.

Отже, правовий простір держави – це цілісний комплекс правових явищ, дій та подій, взаємозв'язків та відносин, обумовлений об'єктивними закономірностями розвитку людства.

Висновки. Підводячи підсумок, слід акцентувати, що по-перше, категорії «простір» та «територія» характеризують феномен держави з абсолютно відмінних ракурсів, їх пізнання та аналіз сприятиме визначенню цілісної природи та сутності держави.

По-друге, безсумнівно слід розрізняти також поняття «державний простір» та «правовий простір». Якщо державний простір розглядається як поле політичних, державних подій, то правовий простір – це субстрат дії правової системи [9, с. 142], якщо територія держави жорстко фіксована її державними кордонами, то державний простір перебуває у русі і є динамічною характеристикою буття держави.

По-третє, правовий простір держави – це складне системне явище, залежне від розвитку держави, що формується і еволюціонує в умовах певного правової середовища. Однак ці питання можуть стати одним із напрямків наступних наукових досліджень цієї проблематики.

Література

1. *Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемчученко (голова редкол.) та ін. - К. : Укр. енцикл., 1998.*
2. *Зинков Е. Г. Термин «пространство» в теории права [Электронный ресурс] / Е. Г. Зинков. – Режим доступа : <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=26&art=3119>. – Название с экрана.*
3. *Суханов В. В. Правовое пространство и его формы : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Суханов Валерий Владимирович. – М. : Моск. ун-т МВД РФ, 2005. – 26 с.*
4. *Мальська М. П. та ін. Країнознавство: теорія та практика : підручник / Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. - К. : Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.*
5. *Волк И. В. Право, время и пространство: теоретический аспект : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Волк Ирина Владимировна. – М. : Рос. прав. акад., 2004. – 19 с.*
6. *Долматов І. В. Просторове буття сучасної держави : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Долматов Іван Володимирович. – О. : Одеська національна юридична академія, 2009. – 22 с.*
7. *Южакова Т. Л. Региональное правовое пространство: теоретико-правовой аспект : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Южакова Татьяна Леонидовна. – Краснодар, 2015. – 22 с.*
8. *Кравчук В. М. Поняття правового простору: філософсько-правова інтерпретація / В. М. Кравчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 26–31.*
9. *Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : моногр. / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса Фенікс, 2012. – 492 с.*